
РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7:614.253(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.18>

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИХ ВИМОГ ПІД ЧАС УТИЛІЗАЦІЇ АМПУТОВАНИХ КІНЦІВОК У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Афтанасів В.М.,*здобувачка вищої освіти 4 курсу**Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,**Львівський державний університет внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0004-2702-494X

Панкевич О.З.,*кандидат юридичних наук, доцент,**професор кафедри теорії, історії та конституційного права**Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,**Львівський державний університет внутрішніх справ*

ORCID: 0000-0002-6636-1330

Афтанасів В.М., Панкевич О.З. Правові гарантії дотримання санітарно-епідеміологічних вимог під час утилізації ампутованих кінцівок у закладах охорони здоров'я.

У статті досліджено правові, біоетичні та конституційні аспекти утилізації ампутованих кінцівок у закладах охорони здоров'я в умовах війни, коли масштаби травматичних ампутацій серед військових і цивільних пацієнтів набувають безпрецедентної інтенсивності. Утилізація ампутованих кінцівок постає не лише як технічна чи санітарна процедура, а як складний правовий і моральний феномен, у якому перетинаються публічно-правові інтереси держави, етична відповідальність та конституційна повага до людської гідності.

Доведено, що чинні практики поводження з біологічними відходами залишаються здебільшого технократичними, орієнтованими на мінімізацію інфекційних ризиків, і водночас не інтегрують у себе ціннісний та правовий виміри людського тіла як об'єкта, пов'язаного з гідністю та особистою ідентичністю. Авторами аргументовано, що відсутність цілісного правового регулювання формує конфлікт між потребою оперативної медичної роботи та вимогами гуманного ставлення до людини, ставлячи державу перед викликом забезпечення одночасно безпеки і гідності.

Результати дослідження свідчать про нагальну потребу у створенні спеціального правового режиму утилізації ампутованих кінцівок, який поєднуватиме санітарні та епідеміологічні стандарти, принципи публічної безпеки та етико-правові засади поводження з біологічними матеріалами. Запропонована авторами концепція дає можливість мінімізувати ризики вторинного інфікування, підвищує легітимність державних рішень і формує системний підхід до біобезпеки в кризових умовах.

Окремо наголошується на необхідності чіткої диференціації процедур для військових і цивільних пацієнтів, оскільки ігнорування цього аспекту може призвести до порушення фундаментальних прав людини та знизити суспільну довіру до державних інституцій. Автори доходять висновку, що утилізація ампутованих кінцівок у сучасних умовах війни має розглядатися як конституційно-правовий інститут, де переплітаються санітарна доцільність, публічна безпека та морально-етична відповідальність держави перед людиною, створюючи підґрунтя для більш збалансованої і гуманної політики у сфері медичної та правової практики.

Ключові слова: ампутація, утилізація, права людини, людська гідність, конституційний гуманізм, санітарно-епідеміологічні вимоги, військова медицина, правові гарантії, морально-етичні стандарти, воєнний стан.

Aftanasiv V.M., Pankevych O.Z. Legal guarantees for compliance with sanitary and epidemiological requirements during the disposal of amputated limbs in healthcare facilities.

The article examines the legal, bioethical, and constitutional aspects of the disposal of amputated limbs in healthcare facilities during wartime, when the scale of traumatic amputations among military and civilian patients is reaching unprecedented levels. The disposal of amputated limbs is not only a technical or sanitary procedure, but also a complex legal and moral phenomenon in which the public legal interests of the state, ethical responsibility, and constitutional respect for human dignity intersect.

It has been proven that current practices for handling biological waste remain largely technocratic, focused on minimizing infectious risks, and at the same time do not integrate the value and legal dimensions of the human body as an object associated with dignity and personal identity. The authors argue that the lack of comprehensive legal regulation creates a conflict between the need for prompt medical care and the requirements of humane treatment of individuals, presenting the state with the challenge of ensuring both safety and dignity.

The results of the study indicate an urgent need to create a special legal regime for the disposal of amputated limbs, which would combine sanitary and epidemiological standards, principles of public safety, and ethical and legal principles for the handling of biological materials. The concept proposed by the authors makes it possible to minimize the risks of secondary infection, increases the legitimacy of state decisions, and forms a systematic approach to biosafety in crisis conditions.

Separate emphasis is placed on the need for clear differentiation between procedures for military and civilian patients, as ignoring this aspect could lead to violations of fundamental human rights and undermine public trust in state institutions. The authors conclude that the disposal of amputated limbs in the current war conditions should be considered a constitutional and legal institution, where sanitary expediency, public safety, and the moral and ethical responsibility of the state towards the individual are intertwined, creating the basis for a more balanced and humane policy in the field of medical and legal practice.

Key words: amputation, disposal, human rights, human dignity, constitutional humanism, sanitary and epidemiological requirements, military medicine, legal guarantees, moral and ethical standards, martial law.

Постановка проблеми. Питання правового регулювання поводження з ампутованими кінцівками, на жаль, стало особливо актуальним тепер, в умовах повномасштабної війни, коли щодня у військових і цивільних госпіталях України проводяться тисячі операцій з ампутації. Принагідно наголосимо, що проблема утилізації ампутованих кінцівок не є виключно медико-технічною чи санітарною, як це традиційно сприймається у практичній площині. Вона безпосередньо стосується конституційного права людини на життя, здоров'я та гідність, оскільки післяопераційне поводження з частинами людського тіла торкається питань не лише епідеміологічної безпеки, а й ціннісної природи людського буття.

Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а держава відповідно зобов'язується забезпечувати належні санітарні й епідемічні умови життя, виходячи з положень ст. 49 Основного Закону, яка гарантує право на охорону здоров'я [1]. Очевидним є і те, що воєнна дійсність радикально змінює масштаби та інтенсивність застосування наведених конституційних гарантій. Масові хірургічні втручання, численні евакуації поранених, функціонування польових шпиталів і тимчасових пунктів медичної допомоги формують нову правову ситуацію, в якій питання утилізації ампутованих кінцівок виходить далеко за межі технічної проблематики. Воно стає своєрідним випробуванням конституційного гуманізму в умовах надзвичайних обставин.

Водночас сучасна юридична наука поки не виробила цілісного підходу до правового режиму ампутованих частин тіла. Їх статус залишається поза межами конституційно-правового дискурсу, що призводить до колізії між обов'язком держави забезпечувати санітарну безпеку та її моральним обов'язком зберігати повагу до тілесності людини.

Мета дослідження полягає у правовому осмисленні феномену утилізації ампутованих кінцівок як особливого об'єкта, що одночасно належить до сфери санітарно-епідеміологічного контролю та зберігає етико-правову цінність, пов'язану з повагою до гідності людини.

Стан наукового опрацювання проблеми утилізації ампутованих кінцівок у закладах охорони здоров'я свідчить про відсутність системного міждисциплінарного підходу до цієї теми. У більшості праць вітчизняних науковців – зокрема О. Грекова [2], Н. Ємець [3], О. Карнаух-Голодняк [4], О. Попович [5], І. Сталінської [6], В. Стрельник [3], Є. Шульги [4] – увага зосереджена переважно на загальних аспектах управління медичними або біологічними відходами, біобезпеки та санітарного контролю, без виокремлення специфіки роботи з частинами людського тіла.

Зарубіжні дослідження, представлені, зокрема, К. Ananda [7], R. Dulinskaitė [8], Н. Esmée [9], J. Johnston [10], D. Jones [11], V. Waghmare [12] розглядають утилізацію людських тканин крізь призму біоетики, права власності на людське тіло та гарантій гідності, однак переважно в контексті трансплантації, медичних або освітніх досліджень, а не післяопераційних ампутованих кінцівок. Очевидно, у правовій науці досі не сформовано цілісної доктрини, яка б поєднувала санітарно-епідеміологічну безпеку та конституційно-правові принципи поваги до людської гідності.

Разом з тим, недостатньо дослідженим залишається питання правового статусу ампутованої кінцівки як об'єкта правового регулювання. На відміну від органів і тканин, що можуть бути об'єктом трансплантації [13], ампутовані частини тіла не мають чітко визначеного правового статусу, що породжує невизначеність у правовій доктрині щодо меж їх правового регулювання та моменту втрати персональної ідентичності [3]. Також практично відсутні розробки щодо етико-правової природи рішень про утилізацію, коли постає питання згоди пацієнта, родичів або держави як гаранта публічної безпеки. Не досліджено і межі допустимого адміністративного втручання у процес утилізації з позиції конституційного балансу між гідністю особи та суспільною необхідністю.

Окремого осмислення потребує порівняльний аспект: в європейській та англо-американській науковій традиції розроблено концепти «post-mortem human dignity» та «residual human material», однак їх адаптація до українського контексту майже відсутня [14]. Ані в національній, ані в міжнародній доктрині не простежується узгоджене бачення, як поєднати вимоги біобезпеки та гуманності в умовах масових ампутацій, спричинених війною. Відтак, проблема утилізації ампутованих кінцівок залишається переважно на перетині медицини, біоетики та фрагментарних правових досліджень, що відкриває перспективу для формування нової галузевої парадигми – **етико-правового інституту гуманної утилізації біологічних решток людини**.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до доктрини юридичної науки, слід звернути увагу на слушну позицію О. Фрицького, який зазначав, що «...реальне наповнення принципу верховенства права вимагає його збереження навіть у кризові періоди, коли державна влада схильна підмінити гарантії доцільністю» [15]. З наведеною думкою автора ми цілком погоджуємося, адже спокуса редукувати права людини до технічних стандартів під приводом воєнного стану є надзвичайно небезпечною. Разом з тим, утилізація ампутованих кінцівок у шпиталях має залишатися під контролем не лише медичних, а й правових механізмів – зокрема, у частині дотримання санітарно-епідемічних вимог, визначених Законом України «Про систему громадського здоров'я» [16] та Державними санітарними нормами, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Порядок управління медичними відходами, у тому числі вимоги щодо безпечності для здоров'я людини під час утворення, збирання, зберігання, перевезення, оброблення таких відходів» від 31.10.2024 р. № 1827 [17].

Відповідно до положень п. 6 чинного правового регламенту [17], видалення відходів шляхом їх спалювання у спеціалізованих установках здійснюється з урахуванням вимог ч. 3 ст. 39 Закону України «Про управління відходами» [18], що визначає технологічні, екологічні та безпекові стандарти поводження з небезпечними матеріалами. Наголосимо, що законодавець виокремлює відходи, класифіковані за кодом 18 01 02 (частини тіла та органи, включаючи посудини з кров'ю та консервовану кров (крім зазначених за кодом 18 01 03) відповідно до Національного переліку відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.10.2023 р. № 1102 [19]. Категорія, про яку йдеться, охоплює відходи, «пов'язані з лікуванням людей», зокрема тканини, органи, кров і подібні біологічні матеріали, які мають потенційні інфекційні або токсикологічні властивості. Виходячи з наведеного, слід констатувати, що ампутовані кінцівки підпадають під регламентацію коду 18 01 02, що юридично кваліфікує їх як відходи особливої біологічної небезпеки, утилізація яких повинна проводитися з дотриманням ч. 1 та ч. 2 ст. 39 зазначеного Закону [18], тобто у спосіб, що забезпечує недопущення викидів забруднюючих речовин у повітряне середовище, мінімізацію залишкових продуктів горіння та захист здоров'я населення.

У даному контексті доцільно наголосити, що в умовах воєнного стану правове забезпечення утилізації таких відходів набуває подвійного значення: воно виступає інструментом реалізації конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України [1]) і водночас є елементом національної безпеки в частині протидії біологічним загрозам. Так, підвищена концентрація біологічних відходів, утворених унаслідок масових ампутацій серед військових і цивільних, створює загрозу вторинного інфікування, неконтрольованого поширення патогенів і деградації санітарного стану територій, прилеглих до лікувальних закладів. Відтак правові гарантії належного видалення таких матеріалів мають розглядатися не як технічний аспект господарської діяльності, а як публічно-правовий обов'язок держави, що прямо впливає з конституційних положень про захист життя, здоров'я і гідності людини (ст. 3, 27, 49 Основного Закону [1]).

Водночас, слід визнати, що законодавець формулює припис ст. 39 Закону [18] у переважно технологічно-екологічному вимірі, не охоплюючи належною мірою антропоцентричний аспект – тобто правовий статус людських решток як об'єктів особливої морально-правової охорони. І тут слід погодитися з позицією В. Пронських, який наголошує, що гуманізація екологічного права вимагає інтеграції біоетичних принципів у правове регулювання поводження з відходами біологічного походження [20]. Проте, на нашу думку, подібне розширення тлумачення має ґрунтуватися на поєднанні норм санітарного, екологічного та медичного права з конституційними засадами поваги до людського тіла, навіть після його біологічного відокремлення. Адже ампутована кінцівка, будучи формально об'єктом утилізації, водночас залишається символом тілесної ідентичності особи, і це має відображатися в етичному підґрунті адміністративних процедур її знищення.

Як зазначалося вище, проблема утилізації ампутованих кінцівок та інших медичних відходів не може бути зведена виключно до технічного або санітарно-екологічного рівня регулювання. У досліджуваному аспекті доцільно опиратися на концептуальні засади захисту екологічних прав, які розвиваються у вітчизняній та міжнародній науковій доктрині. Зокрема, О. Панкевич та М. Гаврильців акцентують увагу на необхідності поєднання екологічного, конституційного та філософсько-правового підходів при забезпеченні права людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Автори обґрунтовують тезу, що захист екологічних прав не може мати формальний характер; він повинен враховувати потенційну шкоду здоров'ю людини та соціально-етичні наслідки [21, с. 63, 66].

У рамках правового регулювання утилізації відходів класу 18 01 02 окреслене передбачає, що державні органи та медичні заклади зобов'язані забезпечувати дотримання не лише санітарно-епідеміологічних стандартів, але й вищого рівня правових гарантій, які безпосередньо реалізують конституційні засади охорони життя, здоров'я та гідності людини. Слід звернути увагу, що інтеграція етичного виміру в екологічне та медичне право значною мірою дозволяє розглядати утилізацію ампутованих кінцівок як системний публічно-правовий інститут, у якому поєднуються технологічні, правові та моральні аспекти, а порушення цих вимог цілком може розцінюватися як потенційне посягання на конституційні цінності.

Однак, як показує практика, воєнна медицина у зоні бойових дій функціонує на межі доступного ресурсу, відповідно, суворе слідування формалізованим вимогам часто виявляється недосяжним. В умовах польових шпиталів та при транспортуванні поранених відсутність достатніх засобів для ізоляції біологічних решток створює реальні ризики вторинного інфікування, тоді як надмірно бюрократизовані процедури здатні паралізувати критично важливу діяльність медичних служб. Очевидно, слід говорити не про жорстку правову регламентацію, а про гарантії гнучкого нормативного реагування, які б дозволяли медичним працівникам діяти в межах закону.

На цьому тлі окрему увагу варто приділити гуманітарному аспекту, оскільки ампутація – це не лише хірургічна процедура, але й акт екзистенційної втрати. Для військових це свідчення принесеної жертви, для цивільних – травма, що вимагає суспільного визнання. Саме тому процес утилізації відокремлених кінцівок не може бути редукований до рівня «знищення відходів». Як зазначає І. Сенюта, «у праві охорони здоров'я людина не є об'єктом дії, а суб'єктом значення» [22]. Видається, із дослідницею варто погодитись: навіть після ампутації пацієнт має залишатися суб'єктом, а не «джерелом відходів», і держава зобов'язана забезпечити дотримання мінімальних морально-правових стандартів при поводженні з його біологічними рештками.

Військові реалії, втім, породжують колізію між публічним інтересом безпеки та індивідуальним правом на гідність. Відомо, що польові шпиталі часто змушені здійснювати знищення біологічних матеріалів на місці, спрощеними методами, без належної системи контролю. З формально-санітарного погляду такі дії можуть бути виправдані необхідністю запобігання епідемічним загрозам. Але з точки зору конституційного права це породжує питання: чи не стає держава *байдужою до «символічної вартості» людських решток*, коли ставиться до них виключно утилітарно?

Разом з тим, у контексті повномасштабної збройної агресії РФ проти України проблематика утилізації ампутованих кінцівок набуває не лише медико-санітарного, а й суспільно-правового виміру. Масовість травматичних ампутацій, зумовлена характером сучасних бойових дій, створює безпрецедентне навантаження на систему охорони здоров'я, водночас актуалізуючи проблему належного дотримання санітарно-епідеміологічних вимог при поводженні з біологічними рештками людини. За даними незалежних аналітичних звітів, станом на 2023 рік щонайменше понад 20 000 осіб в Україні перенесли одну або кілька ампутацій унаслідок бойових поранень [23], а за оцінками експертів компанії «Ottobock» загальна кількість осіб, які втратили кінцівки внаслідок війни, може сягати від 20 000 до 50 000 [24].

Порівняльний аналіз світових тенденцій свідчить, що навіть у глобальному вимірі подібна концентрація травматичних ампутацій є надзвичайною. Так, за результатами міжнародного епідеміологічного дослідження «Global prevalence of traumatic non-fatal limb amputation», кількість осіб, які

живуть із наслідками ампутацій, сягала 57,7 млн у світі станом на 2017 рік, причому лише незначна частка з них була спричинена військовими конфліктами [25]. Отже, в умовах сучасної війни Україна формує унікальний прецедент високої щільності випадків ампутації, що зумовлює необхідність переосмислення правових гарантій у сфері поводження з людськими біологічними матеріалами. Не менш важливо, що утилізація ампутованих кінцівок у таких масштабах не може розглядатися винятково через призму медичних процедур – вона перетворюється на питання правового режиму публічної біобезпеки.

На наше переконання, правові гарантії мають бути вибудовані так, щоб не заперечувати воєнну доцільність, але й не руйнувати морально-правову основу людської гідності. Як видається, для реалізації окресленого потрібно законодавчо закріпити спеціальний режим утилізації ампутованих кінцівок, отриманих у результаті бойових поранень. Подібний режим може передбачати централізоване збирання, облік і транспортування біологічних решток військових пацієнтів із дотриманням як санітарних, так і етичних вимог, включно з можливістю ритуального знищення.

Своєю чергою Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [26] дозволяє встановлення спеціальних правил у сфері охорони здоров'я, проте наразі відсутні будь-які підзаконні акти, що регулюють поводження з біологічними рештками військовослужбовців. На наше переконання, така прогалина є неприпустимою, адже в умовах збройного конфлікту держава повинна демонструвати етико-правову сталість, а не ситуативну реактивність.

Принагідно варто звернутися до міжнародного досвіду. У Німеччині та Італії діють спеціальні військово-медичні стандарти, що передбачають гігієнічні процедури для обігу тілесних решток поранених військових [27; 28]. ВООЗ також наголошує на необхідності збереження «етичної чутливості» у поводженні з людськими тканинами в умовах надзвичайних ситуацій [29]. На нашу думку, українська система охорони здоров'я могла б імплементувати ці підходи у вигляді етико-санітарного протоколу, який визначав би межі допустимості дій у ситуаціях, коли стандартна медична логістика недосяжна.

В аспекті досліджуваної проблематики неможливо оминати питання розмежування утилізації решток військових та цивільних. Якщо у цивільних закладах діють усталені процедури збору й транспортування до спеціалізованих підприємств, то у військових шпиталях домінує оперативність над формальністю. Втім, як показує досвід післявоєнної Хорватії, відсутність прозорих правил знищення біологічних матеріалів під час конфлікту створює ґрунт для соціальних і правових скандалів у майбутньому [30]. А отже, запровадження єдиного державного реєстру утилізаційних операцій із біологічними рештками могло б стати інструментом як епідемічної, так і правової безпеки.

Висновки. Все вищевикладене дає підстави зробити такі висновки.

Утилізація ампутованих кінцівок постає не лише як технічна чи санітарна процедура, а як складний правовий і моральний феномен, у якому перетинаються публічно-правові інтереси держави, етична відповідальність та конституційна повага до людської гідності.

Існуючі в умовах сьогодення практики поводження з біологічними відходами залишаються, на жаль, здебільшого технократичними, орієнтованими на мінімізацію інфекційних ризиків, і водночас не інтегрують у себе ціннісний та правовий виміри людського тіла як об'єкта, пов'язаного з гідністю та особистою ідентичністю.

Правові гарантії у сфері дотримання санітарно-епідеміологічних вимог під час утилізації ампутованих кінцівок у період війни мають подвійну природу. Вони повинні одночасно запобігати епідемічним ризикам і утверджувати цінність людського тіла як елементу правової гідності.

Утилізація ампутованих кінцівок у сучасних умовах війни має розглядатися як конституційно-правовий інститут, де переплітаються санітарна доцільність, публічна безпека та морально-етична відповідальність держави перед людиною, створюючи підґрунтя для більш збалансованої і гуманної політики у сфері медичної та правової практики.

Держава, навіть у стані війни, не звільняється від обов'язку діяти гуманно. І саме у ставленні до тілесних решток своїх громадян – військових і цивільних – виявляється справжній вимір правової культури та конституційного гуманізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Грекова О.О., Зозуля А.О. Проблема правового регулювання утилізації медичних відходів: вітчизняне законодавство та європейська практика. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 579–582. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-121>.
3. Стрельник В.В., Ємець Н.О. Питання поводження з медичними відходами в Україні. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 38–42. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.3.7>.

4. Шульга Є.В., Карнаух-Голодняк О.В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення поводження з медичними відходами в період пандемії в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 3. Ч. 2. С. 120–126. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.19>.
5. Попович О.Р., Вронська Н.Ю., Ятчишин Ю.Й., Мальований М.С. Проблеми утилізації відходів фармацевтичної галузі (огляд). *Chemistry, Technology and Application of Substances*. 2020. Vol. 3. Iss. 1. С. 175–183. DOI: <https://doi.org/10.23939/ctas2020.01.175>.
6. Сталінська І.В. Проблеми екологічної безпеки утилізації медичних відходів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. № 2. Т. 28. С. 91–94. DOI: <https://doi.org/10.15421/40280217>.
7. Sane M.R., Kumar N.T., Ananda K. Indiscriminate disposal of museum specimens--a case report. *Indian J Med Ethics*. 2015 Vol. 12(1). P. 46–48. DOI: <https://doi.org/10.20529/IJME.2015.011>.
8. Dulinskaitė R. Does the disposal of a foetus of a human not reaching the 22nd week of pregnancy with medical waste not violate the right to dignified burial? *Law Review / Teisės apžvalga*. 2019. Vol. 1(19). P. 2–22. DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.19.1>.
9. Esmée H., Robert G. Ethics of limb disposal: dignity and the medical waste stockpiling scandal. *Journal of Medical Ethics*. 2019. Vol. 45 (9). P. 575–578. DOI: <https://doi.org/10.1136/medethics-2019-105554>.
10. Johnston J., Elliott C. Healthy limb amputation: ethical and legal aspects. *Clinical Medicine*. 2002. Vol. 2 (5). P. 431–435. DOI: <https://doi.org/10.7861/clinmedicine.2-5-431>.
11. Jones D.G. Stored human tissue: an ethical perspective on the fate of anonymous, archival material. *Journal of Medical Ethics*. 2003. Vol. 29 (6). P. 343–347.
12. Battu N., Kanekar R., Sawardekar S., Tasgaonkar G., Waghmare V. Management and disposal of human remains acquired for medical education – A forensic perspective. *Forensic Science International: Reports*. Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsir.2024.100389>.
13. Афтанасів В.М. Конституційно-правове забезпечення автономії волевиявлення та гідності загиблих військовослужбовців у контексті посмертного донорства. *Нове українське право*. 2025. Вип. 3. С. 210–218. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.3.25>.
14. Esmée H. Morbid curiosity? Discussion of the disposal of amputated limbs on online question and answer sites. *Digital Health*. 2019. Vol. 5. DOI: <https://doi.org/10.1177/2055207619890473>.
15. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. Підручник. К.: Юрінком Інтер. 2002. 536 с.
16. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
17. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Порядок управління медичними відходами, у тому числі вимоги щодо безпечності для здоров'я людини під час утворення, збирання, зберігання, перевезення, оброблення таких відходів»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31.10.2024 № 1827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1938-24#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
18. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 26.10.2025).
19. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2023 № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#n204> (дата звернення: 01.11.2025).
20. Pronskikh V. The ethical aspects of choosing a nuclear fuel cycle. *Techne Research in Philosophy and Technology*. 2023. №27 (3). P. 281–298. DOI: <https://doi.org/10.5840/techne2023128191>.
21. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-06-051>.
22. Сенюта І. Аналітичне дослідження щодо обробки персональних даних у сфері охорони здоров'я та дотримання прав людини в цій царині. *Рада Європи*. 2024. 61 с. URL: <https://rm.coe.int/report-health-2024-2web/1680b1a055%20%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B> (дата звернення: 01.11.2025).
23. Rudneva O. Over 20,000 Ukrainians have undergone at least one amputation since the beginning of Russia's full-scale war. 2023. URL: <https://rubryka.com/en/2023/09/05/za-period-rosijskoyi-agresiyi-shhonajmenshe-odnu-amputatsiyu-perezhyly-ponad-20-tysyach-ukrayintsiv> (дата звернення: 01.11.2025).
24. 20-50 thousand Ukrainians have lost one or more limbs since the beginning of the full-scale war. 2023. URL: <https://uacrisis.org/en/20-50-tysyach-ukrayintsiv-vtratyly/amp> (дата звернення: 01.11.2025).
25. McDonald CL., Westcott-McCoy S., Weaver MR., Haagsma J., Kartin D. Global prevalence of traumatic non-fatal limb amputation. *Prosthetics and Orthotics International*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309364620972258>.

26. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
27. Siebold S. Germany plans for 1,000 wounded troops per day in case of conflict with russia. 22.09.2025. URL: <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/germany-plans-1000-wounded-troops-per-day-case-conflict-with-russia-2025-09-22/> (дата звернення: 01.11.2025).
28. Durante C.M. Operative guidelines in burns emergencies in a battle environment. *Ann Burns Fire Disasters*. 2007. Vol. 20 (3). P. 155-8.
29. Barbar A. Challenges for Ethical Humanitarian Health Responses in Contemporary Conflict Settings. *Daedalus*. 2023. № 152. P. 53–62. DOI: https://doi.org/10.1162/daed_a_01992.
30. Marinković N., Vitale K., Janev Holcer N., Dzakula A., Pavić T. Management of hazardous medical waste in Croatia. *Waste Manag*. 2008. Vol. 28(6). P. 1049-56. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2007.01.021>.